

A tanulmány módszertani része előtt Vucskits igen mélyreható fejtegetéseket ad a stílus alapkérdéseiről. Megállapítja, hogy élmények nélkül nincs stílus s ez élmények (a lélek tehetségei közül egyesek bizonyos örökletek, hajlamok révén különösen törekszenek rá, hogy kifejeztessenek) éppúgy jellemzői a fajnak, mint az egyének. A fajnak is megvannak a maga látási, hallási, mozgási stb. formái, melyek által más fajtól különbözik s melyek alapján Vucskits részben a történetből, részben a magyar népjellem *kitűnően összeállított adataiból* vezeti le, hogy a magyar faj nem a doktrinázó fajták közé tartozik s „köröszt-metszete gyökeres germán ellentét”. Ennek következtében az iskolának is a fajtól kell fakasztania. *„Élessük át az egész magyar irodalom minden értékes alkotását részint eredeti formájukban, részint művészi értékű átírásokban s ez legyen I—VIII-ig olvasókönyveink tartalma.”* Tanulmányozzuk népköltésünket s szórjuk két kézzel a nebulók közé virágzásait. Eddig nagyon elhanyagoltuk a *közmondásokat*, pedig ezek tartalma a leggyökeresebb magyar élmény: a mély, elmés magyar filozófia. Életük története a magyar társadalmi élet története kivonatban; hangulatuk és leleményük a magyar szív, a magyar szem, a magyar formakészség legelrejtettebb életműködését ismerteti meg s ennek ismerete alapján szászorosan érezhető egy Vörösmarty, Kemény, Madách magyarsága. *„A közmondások stílusa nélkül mit is ismerek meg a magyar stílus törvényeiből?”* Szerző itt szépen jellemzi közmondásaink kedélyét, bensőségét, szellemességét, hogy aztán a magyaros szerkesztésre, a szabad, korlátlan magyar képzelet jellemzésére stb. térjen át.

E nagyon is vázlatos kivonat, mely szerző „Vázlat”-ának is csak halvány váza, nem karolhatja fel a kis tanulmány bevezető részének legtöbb értékes gondolatát. Vucskitsnál e gondolatok különben csak kiinduló pontul szolgálnak; mintegy ugródeszkái pedagógiai fejtegetéseinek, melyeken mint vezérgondolat húzódik végig, hogy gyermekeinket csak lassan, fokról-fokra, előzetes látási és hallási gyakorlat után vezessük az absztrakciók világába.

A valláserkölesi nevelésre nézve is megszívlelendő tanácsokat tartalmaz e kis tanulmány, melyet nemcsak eredeti eszméiért, de forró nemzeti érzéseért is ajánlunk a pedagógiai körök figyelmébe *Hartmann János.*

A francia felvilágosodás és a forradalom eszméi Magyarországon. Alapos elmélyedés, széles köröket felölelő, beható kutatás jellemzi Eckhardt Sándor tudományos munkáit. Most a fenti cím alatt adott ki az „Ember és Természet” című sorozatban egy igen eredeti és tanulságos kötetet, melynek ahány lapja, csaknem mind újat, rég elfeledettet, nehezen hozzáférhető, vagy kellően eddig nem mérlegeltet tár fel gazdag sorozatban, s új és termékeny szempontok megvilágításában. A magyar irodalomtörténet ifjabb tudós munkásai követésre méltó példát találhatnak e műben, mint kell és lehet szaktudományuk saját problémáit az egyetemes szellemi élet szívszerű szövedékével kapcsolatban vizsgálni és megérteni, másfelől pedig a szakszerű elmélyedés eredményeit élénk, megelevenítő közlési modorral sokak számára is hozzáférhetővé tenni.

A francia forradalmakat szerinte is az eszmék készítették elő és hozták létre. Készséggel csatlakozunk mi is e régebbi idealista felfogásához, szemben a radikális materialista tanítással, melynek, úgy látszik, fogalma sincs a Nyugat utóbbi félezedévének szellemi fejlődéséről, sőt még arról sem, mire untalan hivatkozik, gazdasági és társadalmi viszonyainak alakulásáról a mondott idő alatt, a kapitalizmus szelleméről, s a századokon át kialakuló új ember-típusnak ez új világrénddel való összefüggéséről.

Röviden, minden fölösleges bőbeszédű kitérést mellőzve, vázolja a szerző a felvilágosodás lényegét és Európában való elterjedését. Belemélyedt a hatalmas anyagba, s a reá vonatkozó legmodernebb nyugati eredményekkel is tisztában van. Pár sorban kitűnően tudja éreztetni az egész mozgalomnak idealisztikus jellegét. A nyugati embernek u. i. csaknem új vallásává vált ez egy időben. Volt persze régente s visszája az éremnek; voltak akkor is, akik a legszellemtelenebb, durva materializmussal ámitották önmagukat, de ez csak *egy* csoport, egy töredék volt.

Szinte meghatva olvassuk ma Fazekas Mihály ódáját a Debreczeni Kalendariumhoz, de még inkább a Nemes érzésű gróf Batthyány Alajos diétai beszédjét. Nemesak azt látjuk, hogy a „ditső nemzet“, mely „a' vitéz korban egekig ragyogott“ nem maradt éjben „a' világosság kiderült korában“ sem, hanem azt, hogy legjobb fiai s egyben legmagasabbban álló polgárai példátlan önzetlenséggel küzdöttek nagy eszmék megvalósításáért. Ez már előre is biztosítékul szolgált arra, hogy nálunk semmiféle olyan erőszakos kirobbanástól nem kellett tartani, amilyen nyugaton bekövetkezett. Egy olyan művelt nemesi középosztályunk volt ekkor, amelyhez hasonló azóta sem akadt. Mi sem mutatja jobban az akkori magas szellemi színvonalat, mint az a tény, hogy a felvilágosodás hívei is tudtak már nálunk találni kritikát gyakorolni a felvilágosodás túlzásaival, kinövéseivel szemben.

Az állami és a vallási élet érezte meg az új szellem hatását. Az elsőre nézve Montesquieu hatása a legfontosabb, aki „predesztinálva volt arra, hogy a Habsburg-ellenes magyar nemesség kedvenc olvmánya legyen“; ő szerinte ugyanis „a nemesség a monarchiának elengedhetetlen feltétele: enélkül a monarchia despotizmussá fajul“. A főtanulása, melyet a magyarok az *Esprit des Lois*-ból merítettek, a hatalom megosztásának elve volt. Erősen hatott mellette a *Contrat Social* is, a társadalmi szerződés gondolata. Nagyon érdekes, amit Eckhardt ezzel kapcsolatban a sztoicizmusról és a kálvinizmusról ír; nem véletlen, hogy a társadalmi szerződés újabb formulázói (Rousseau is) kálvinisták! Hazánkfiáj nemesak a híres francia gondolkodótól veszik idevágó eszméiket: nagy szerepe volt még különösen a bécsi Martini-nek e téren. Már Bessenyei is egész sorát ismerte az ilyen elveket hirdető bölcseleknék. Különbösen is „régii magyar tendenciák, politikai erők kapnak így racionalista színezetet“. Gyönyörűen alakul ki azután itt a kép, hogy mikép kerül szembe a fölvilágosodás önmagamával: II. József a Társadalmi Szerződésre hivatkozó nemességgel.

Rousseau tanait használják föl a polgári elemek is, mikor a rendi ország alapjait döngetik. A legna-

gyobb következetességgel Martinovics, a magyar jakobinusként feje, építette politikai gondolkodását a *Contrat Social*-ra. „A Társadalmi Szerződés gondolata rendkívül fogékony talajra talált Magyarországon. A francia forradalom természetjoga keresztül-kasul járta az elméket nálunk is, behatolt a gondolkozó, olvasó, sőt a csupán társalkodó emberek észjárásába, csakhogy a társadalmi osztályok és egyének különféleképen reagálnak rá, szükségletükhöz és természetükhöz képest“. Állítsuk mindjárt e mellé Eckhardt egy megállapítását: „Ha a mérleget felállítjuk, olyan eredményre jutunk, amit sejtettünk kezdettől fogva: a magyar társadalom egyes rétegei műveltségük arányában szívták fel a francia forradalom eszméit. A főnemességet azonban — mega nemesség nagy részét is, tehetnők hozzá —, természetes konzervativizmusa és politikai érettsége megőrizte az elhamarkodott tettektől; a Martinovics-pör vádlottai, az egy Sigrayt kivéve, a magyar 'tiers état'-ból kerülnek ki; még a két forradalmár gróf: Fekete János és Sztáray Mihály sincs köztük.“ Kiegészítve ezt a könyv egy másik mondatával: „a materializmusnak bizonyos primitív formái és a praktikus életre vonatkozó jelentékeny következményei könnyen hozzáférkeztek a pozitív, kézzelfogható értékeket mindig túlbeesülő polgár eszébe“ — végkép kialakul előttünk a mult, jelen és jövő képe.

A könyvnek az egyházzal és vallással foglalkozó része szerencsés fokozással adja az ellenséges áramlatok rajzát: deizmus, materializmus. Látjuk, hogy a kevésbé veszelésnek tetsző deista nézetekből mint nő ki úgyszólván önmagától a legbotorabb, legdurvább anyagimadás. Igen tanulságos ez az egyszer megindított szellemi erőhatások útjaira, sőt megállíthatatlanságukra nézve is. Nagyon érdekes az ezen áramlattal nálunk igen sok helyen összefonódó vallási türelmetlenség kérdésének a boncolgatása. Az intolerancia úgyszólván belekergette a protestáns elemeket abba, hogy deistákkal, sőt még veszelésesebb elemekkel is közös frontot képezzenek, ha csak bizonyos kérdésekben is.

A harmadik rész a forradalmat, vagyis ennek hazánk lakosaira tett hatását vizsgálja. Rendszeresen megrajzolja az újságok, könyvek, egyes személyek szerepét — köztük a hírhedt Trenck Frigyesét —, végül pedig a magyar forradalmárokat mutatja be. Ezeknek legnagyobb részét bizony nem lehet túlságosan komolyan venni és bizonyos, hogy, ha a félelem és idegesség nem vezette volna a kormányon lévőket ezekben a rendkívüli időkben, ők maguk is sokkal kevésbé tragikusan fogták volna föl a dolgot, ami jó néhány naiv rajongónak, meg temperamentumos, politizálgató, elégedetlen magyarnak életét vagy szabadságát mentette volna meg. Itt sokkal jobban voltak alkalmazhatók azok az eszközök, amelyeket Eckhardt a negyedik részben reakció cím alatt foglalt össze. Irodalmi, propagandisztikus ellenakció ez, amelynél azonban hatásosabbnak mutatkozott — éppúgy, mint Németországban — magának a francia forradalomnak az elfajulása, a vérengzésbe, örvényezésbe fuladása. Ez mindennél jobban lehűtötte a polgári kedélyeket, melyek végeredményben mégis csak a rendet tartották kívánatosabbnak, hasznosabbnak.

Az egész nagy horderejű szellemi mozgalom idealisztikus oldalait mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a benne diadalra jutó haladás eszméje egy igen mélyen fekvő erőt

bolygat meg: „a nemzeti érzést, mely a nagyarányú nemzeti fejlődésnek és a sajátos magyar kultúrának lett a kútfeje.“ „A felvilágosodás, a tökéletesedés, a haladás eszméje kitermeli a magyarnyelvű irodalmat, még pedig azért, mert csak ezen az úton lehet a magyar nemzetet az emberiség szüntelen tökéletesedő kultúrájának részesévé tenni.“ Már ez is mutatja, hogy milyen szoros kapcsolat van irodalmunk s e szellemi mozgalom között, de részletekben így alig is sejthető gazdag aratás kínálkozik e téren. Kár, hogy a szerző ezúttal nem vihette tovább a tárgyalást; örömmel üdvözlönnék tőle egy második, sőt harmadik kötetet is, melyekben a XIX. század további folyamán mutatná ki ezeknek az eszméknek szerepét, átalakulását, hatásukat az életre s az irodalomra. Érdekes és eléggé meg nem becsülhető bepillantást nyújt e lapokon a kialakuló modern magyar szellem kezdeti stádiumaiba. Érdekesen vizsgálja a közös európai fejlődéssel való összefüggést, megsejteti a Nyugat néven összefoglalt kultúrközösség nagy egységét, ezen belül hazánknak speciális helyzetét, amely legjobban éppen ilyen szellemi erőkké váló viaskodásában tűnik ki. Egy olyan épülethez rakta le a szerző ezzel az alapkövet, amely még sok munkát fog adni, de amely egyik szép emléke marad századunk tudományosságának. *Koszó János.*